

УДК 343.13

ЩОДО ПІДСТАВ ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ Й ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Альона ПОБЕРЕЖНИК,
аспірант кафедри правосуддя
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

SUMMARY

The article deals with issues of the grounds of legal restrictions on the right for freedom and personal immunity in the application of preventive measures such as detention in criminal proceedings. Based on the analysis of the relevant provisions of the applicable national legislation contained in scientific sources viewpoints of scholars and practitioners, the article makes an attempt to determine the categories of “reasonable suspicion” and “availability risk”. The article dedicated to research common grounds to preventive measures and specific grounds of legal restrictions on the right for freedom and personal immunity in the application of preventive measures such as detention in criminal proceedings.

Key words: legal restrictions on the right for freedom and personal immunity in criminal proceedings, detention, reasonable suspicion, availability risk, circumstances into account when choosing preventative measure.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена висвітленню проблемних питань визначення підстав правомірного обмеження права на свободу й особисту недоторканність під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в кримінальному провадженні. На підставі положень Кримінального процесуального кодексу України, судової практики, точок зору науковців і практиків, висвітлених у наукових джерелах, здійснено спробу визначення категорій «обґрунтована підозра», «наявність ризиків»; досліджено загальні підстави для обрання запобіжних заходів і особливості підстав правомірного обмеження права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Ключові слова: правомірне обмеження права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні, тримання під вартою, обґрунтована підозра, наявність ризиків, обставини, що враховуються під час обрання запобіжного заходу.

Постановка проблеми. У Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України, а також у міжнародному законодавстві проголошено заборону на неправомірне обмеження права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні.

Відтак, відповідно до ч. 1 ст. 29 Конституції України та ч. 1 ст. 12 КПК України, під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення в учиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах і в порядку, передбачених КПК України.

Винятковим запобіжним заходом, який обмежує право особи на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні та застосовується у виключних випадках, передбачених кримінальним процесуальним законом, є тримання особи під вартою.

Одним із напрямів захисту особи від неправомірного обмеження права на свободу й особисту недоторканність, зокрема, під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є нормативне визначення підстав та умов правомірного обмеження цього права.

Актуальність теми. Питанню визначення підстав застосування запобіжних заходів, зокрема тримання під вартою, певною мірою присвячені праці таких учених, як М.С. Алексєєв, Ю.М. Грошевський, П.С. Елькінд, Є.Г. Коваленко, Л.Д. Кокорев, В.М. Корнуков, О.Ю. Костюченко, О.П. Кучинська, І.Б. Михайлівська, М.М. Михеєнко,

В.Т. Нор, І.Л. Петрухін, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, А.П. Рижаков, М.С. Строгович, В.М. Тертишник, Т.І. Фулей, В.П. Шибіко, М.Є. Шушило, О.Г. Яновська та інші. Напрацювання названих науковців є, безсумнівно, важливими, але чимала кількість питань залишається спірною та невирішеною. Так, потребують уточнень і виокремлення особливості підстав правомірного обмеження права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Метою статті є визначення підстав обмеження права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Досягнення такого результату передбачає виконання завдань: 1) дослідження розмежування термінів «підстави» та «умови» піз час застосування запобіжних заходів, пов'язаних із обмеженням права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні, зокрема тримання під вартою; 2) дослідження загальних підстав для обрання запобіжних заходів; 3) визначення категорій «обґрунтована підозра», «наявність ризиків»; 4) дослідження та виокремлення особливостей підстав правомірного обмеження права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Виклад основного матеріалу дослідження. У кримінальній процесуальній науці поняття «підстави застосування запобіжних заходів» розглядається неоднозначно.

У юридичній енциклопедії під «підставою» розглядають сукупність передбачених правом обставин, умов, фактів і передумов, що забезпечують настання юридичних наслідків [1, с. 552].

У свою чергу, Е.Ф. Кузнецова визнає, що підставами застосування запобіжних заходів, зокрема, є такі: припущення, імовірність того, що обвинувачений ухилиться від слідства, перешкодить установленню істини, продовжить злочинну діяльність, ухилиться від виконання вироку; наявність ознак злочину, кримінальні правові відносини та порушення обвинуваченим своїх процесуальних обов'язків; неналежна поведінка обвинуваченого, що перешкоджає досягненню завдань кримінального судочинства; конкретні соціально небезпечні дії суб'єкта; факт учинення злочину; імовірність його вчинення; наявність доказів і обставин, які викривають певну особу в учиненні злочину, указують на те, що вона може вчинити дії, для запобігання яких створено запобіжні заходи [2, с. 152]. На думку Е.В. Коваленко, підстава – це безпосередня, необхідна передумова застосування будь-якого заходу процесуального примусу. Нею зумовлюється обґрунтованість чи необґрунтованість застосування примусових заходів [3, с. 147].

Як слушно зазначає Е.В. Коваленко, підстави застосування запобіжних заходів варто розрізняти за умовами їх застосування. Факт учинення злочину, наявність підозри або обвинувачення не можна вважати складовими чи самостійними підставами для обрання запобіжного заходу [3, с. 146].

На думку Н.В. Буланової, умовами застосування запобіжних заходів є такі обставини, які створюють правову ситуацію, тобто допускають можливість застосування запобіжного заходу. Підстави – це обставини, наявністю яких закон обґрунтовує застосування певного запобіжного заходу [4, с. 68–69].

М.І. Капінус висловив думку, що фактичними підставами для обрання запобіжних заходів є докази, достатні для припущення про протиправну поведінку обвинуваченого. Цільове ж призначення умов – допомога уповноваженій особі обирати запобіжний захід, зробити правильний вибір на користь конкретного запобіжного заходу [5, с. 61–62].

М.І. Дерев'яноко вважає, що «підстави», на відміну від «умов», за своїм змістом є категорією ймовірного характеру, оскільки застосовуються у випадку можливості настання наслідків шляхом імовірного прогнозування неналежної процесуальної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. Також науковець зазначає, що підстави для застосування запобіжного заходу відображаються як у клопотанні про застосування запобіжного заходу, так і в ухвалі слідчого судді або суду, тоді як умови знаходять своє комплексне відображення лише в ухвалі слідчого судді або суду [6, с. 10].

П.П. Пилипчук не вживає терміна «підстави», а лише вказує на існування відповідних «умов» для правомірного обрання запобіжного заходу [7, с. 4].

У свою чергу, О.І. Тищенко також розглядає поняття «умови» та «підстави» застосування запобіжного заходу як аналогічні за смисловим значенням [8, с. 13].

Проте ми вважаємо, що підстави й умови застосування запобіжного заходу не є тотожними поняттями з огляду на таке.

Умови – це те, від чого залежить реальне існування підстав. Такий поділ підстав і умов застосування запобіжних заходів убачається зі змісту деяких норм КПК України. Так, відповідно до ст. 184 КПК України, яка визначає зміст клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжних заходів, зазначається, що необхідним елементом його є права кваліфікація кримінального пра-

вопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону про кримінальну відповідальність, тобто основна умова, а потім підстави обрання запобіжного заходу. Також у ст. 196 КПК України, яка визначає зміст ухвали про застосування запобіжних заходів, спочатку зазначається права кваліфікація кримінального правопорушення, а потім обставини, які свідчать про існування ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, тобто фактично підстави обрання того чи іншого запобіжного заходу.

Однак дотримання всіх умов застосування запобіжних заходів не усуває їх відмінності від підстав: умови самі по собі не можуть викликати необхідний наслідок.

У зв'язку з цим навряд чи можна погодитись із запропонованим деякими вченими визначенням підстав застосування запобіжних заходів, у якому насамперед звертають увагу на наявність ознак злочину та матеріальні відносини, що розвиваються із цього приводу, а вже потім – на конкретні фактичні дані, які свідчать про тяжкість учиненого злочину або належну поведінку учасника кримінального провадження тощо.

На думку В.В. Рожкової, таке визначення лише підкреслює, що застосування запобіжних заходів можливе тільки у зв'язку з відкриттям кримінального провадження. Але наявність такої важливої умови їх застосування не орієнтує практичних працівників на встановлення й оцінювання підстав, передбачених для застосування кожного запобіжного заходу. Воно створює неправильне уявлення про те, що зазначені запобіжні заходи можуть бути застосовані за наявності лише ознак злочину [9, с. 10].

Відтак вважаємо, що підставами для застосування запобіжних заходів потрібно розуміти обставини, умови, факти й передумови, що забезпечують застосування цих заходів.

Умови ж, у свою чергу, доцільно визначити як передбачені КПК України обставини, із настанням яких законодавець пов'язує можливість застосувати до підозрюваного, обвинуваченого запобіжний захід.

Запобіжні заходи можуть застосовуватися лише за наявності підстав, які визначені в ч. 2 ст. 177 КПК України, де передбачено, що підставою застосування запобіжного заходу є таке:

1) наявність обґрунтованої підозри в учиненні особою кримінального правопорушення. Обґрунтованість підозри має підтверджуватися зібраними достатніми даними, що вказують на наявність ознак кримінального правопорушення;

2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії, визначені в ч. 1 ст. 177 КПК України, а саме: буде ухилитися від органів досудового розслідування та (або) суду (наприклад, підозрюваний, обвинувачений висловлював наміри виїхати за межі населеного пункту, оголошувався його розшук у цьому провадженні чи він одержав закордонний паспорт), від виконання покладених на нього процесуальних обов'язків; буде перешкоджати кримінальному провадженню шляхом знищення, приховування, спотворення будь-якої речі чи документа, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні (наприклад, схилив цю особу до відмови давати показання чи буде погрожувати експерту, спеціалісту з тією самою метою); продовжуватиме протиправну діяльність шляхом учинення інших кримінальних правопорушень; продовження здійснення кримінального правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (наприклад, підозрюваний, обвинувачений раніше неодно-

разово засуджувався за вчинення кримінального правопорушення); іншим чином перешкоджатиме кримінальному провадженню.

Разом із цим досить обґрунтованою в юридичній літературі є класифікація підстав застосування запобіжних заходів на фактичні та юридичні. Так, на думку В.М. Тертишника, основною фактичною підставою застосування запобіжних заходів є наявність незаперечних доказів учинення обвинуваченим чи підозрюваним кримінально караного діяння. Додатковими фактичними підставами науковець вважає наявність даних, які вказують на те, що обвинувачений, підозрюваний може переховуватися від слідства й суду, перешкоджати встановленню об'єктивної істини у справі, продовжувати злочинну діяльність, перешкоджати здійсненню правосуддя та виконанню вироку [10, с. 657]. Такої самої думки дотримується й А.Я. Хитра [11, с. 14]. Не розділяючи фактичні підстави застосування запобіжних заходів на основні й додаткові, аналогічної думки щодо їх змісту дотримуються такі науковці, як М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко [12, с. 163].

Як свідчить практика, при провадженні досудового слідства трапляються непоодинокі випадки застосування запобіжних заходів за наявності тільки непрямих доказів, які вказують на особу як на злочинця, що зумовлено необхідністю унеможливити перешкоджання цією особою пошуку істини у справі або її зникнення тощо.

Під час моніторингу судових проваджень у судах м. Києва в період від 05 липня 2014 р. до 15 лютого 2015 р., реалізованого Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, спостерігачі відмітили, що прокурор, звертаючись до слідчого судді з клопотанням про затримання, узяття під варту чи продовження термінів тримання під вартою, для обґрунтування такого клопотання використовував посилання на таке: а) на зміст, кваліфікацію й тяжкість підозри, що зафіксовано в 52% випадків клопотань прокурора; б) на конкретні факти та докази, які обґрунтовували підозру й наявність ризиків, що зафіксовано в 48% випадків клопотань прокурора [13, с. 60].

Проте, як видається, посилання в клопотанні про застосування запобіжних заходів лише на наявність ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України, які не обґрунтовані жодними доказами, матеріалами кримінального провадження, не є достатнім для постановлення слідчим суддею ухвали про застосування запобіжного заходу.

Зокрема, останнє підтверджується судовою практикою. Так, в Ухвалі Ладжанського міського суду Вінницької області від 20 листопада 2015 р. у справі № 135/1484/15-к слідчий суддя вказує: «... одного лише зазначення в клопотанні про застосування запобіжних заходів обставин про те, що підозрюваний, обвинувачений не виконують покладених на них процесуальних обов'язків, а також намагаються чи намагатимуться переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду чи вчиняти інші дії, спрямовані на протидію розслідування, недостатньо. Зазначене повинно підтверджуватися відповідними матеріалами, які має дослідити слідчий суддя при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу» [14].

Аналогічні твердження містяться в Ухвалі Сахновщинського районного суду Харківської області від 24 вересня 2015 р. у справі № 634/804/15-к [15], Ухвалі Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 13 жовтня 2015 р. у справі № 183/6632/15 [16], Ухвалі Апеляційного суду Одеської області від 29 жовтня 2014 р. у справі № 521/18568/14-к [17], Ухвалі Апеляційного суду Одеської області від 08 червня 2015 р. у справі № 522/10851/15-к [18] тощо.

Юридичною ж підставою обрання запобіжного заходу є ухвала слідчого судді, суду, винесена відповідно до закону.

Труднощі практичного характеру під час обрання запобіжного заходу полягають у тому, що доказування ризиків, за яких запобіжні заходи варто застосовувати, мають прогностичний характер, тобто спрямовані в майбутнє, а тому повинні спиратися на конкретні фактичні дані, які свідчать про обґрунтованість прийнятого рішення.

Закон не зобов'язує обирати запобіжний захід кожному підозрюваному, обвинуваченому. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 177 КПК України, якщо немає достатніх підстав для застосування запобіжного заходу, слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу. Тобто, як бачимо, закон прямо забороняє слідчим суддею, судом застосування до підозрюваного, обвинуваченого будь-якого запобіжного заходу за відсутності обґрунтованої підозри в учиненні ним кримінального правопорушення та відсутності ризиків здійснення дій, передбачених у п. п. 1–5 ч. 1 ст. 177 КПК України.

Безсумнівним є той факт, що необґрунтоване застосування запобіжного заходу, неправильний його вибір, відмова скасувати його, коли в ньому відпала подальша необхідність, мають розглядатися як несправедливість щодо підозрюваного, обвинуваченого. У зв'язку з цим недопустимо застосовувати запобіжний захід або погрожувати його застосуванням за відмову дати показання або подати будь-які докази, примушувати його до інших дій, що не входять до кола процесуальних обов'язків. Спроби компенсувати недоліки й неповноту досудового розслідування шляхом жорсткості запобіжних заходів не можуть бути виправдані жодною метою.

У сучасній кримінальній процесуальній науці справедливо висловлено думки стосовно того, що підстави застосування запобіжних заходів діляться на загальну та особливу складові. До загальної складової належить поняття «обґрунтована підозра», а до особливої складової – «наявність ризиків», які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії, визначені в ч. 1 ст. 177 КПК України [19, с. 300; 20, с. 168; 21, с. 455].

Як доцільно звертає увагу К.Д. Волков, категорія «обґрунтована підозра» досить широко закріплена в положеннях КПК України (п. 1 ч. 3 ст. 132, ч. 2 ст. 177, п. 4 ч. 1 ст. 190, п. 1 ч. 1 ст. 194, ч. 2 ст. 206, ч. 7 ст. 206, ч. 3 ст. 210, ч. 1 ст. 213, ч. 1 ст. 269-1, п. 4 ч. 2 ст. 295 КПК України) [22, с. 212]. Проте законодавець не надає визначення категорії «наявність обґрунтованої підозри».

Як показує судова практика, під час винесення ухвал про застосування запобіжного заходу слідчі судді, суди неоднозначно розуміють категорію «обґрунтована підозра», при цьому застосовують термін «розумна підозра», згадки про який чинний КПК України не містить.

Зокрема, в Ухвалі Печерського районного суду м. Києва від 15 липня 2015 р. у справі № 757/24466/15-к зазначається: «Насамперед слідчий суддя, вирішуючи питання про законність тримання особи під вартою, має встановити, чи існують підстави для «розумної підозри» щодо причетності підозрюваного до вчинення того злочину, в межах розслідування якого ставиться питання про його тримання під вартою» [23]. Аналогічні положення містяться в Ухвалі Апеляційного суду м. Києва від 08 червня 2015 р. у справі № 11-сс/796/1407/2015 [24]; Ухвалі Дніпровського районного суду м. Києва від 24 листопада 2015 р. № 755/21198/15-к [25]; Ухвалі Апеляційного суду м. Києва від 19 серпня 2015 р. у справі № 761/19652/15-к [26] тощо.

Вирішуючи питання про наявність обґрунтованої підозри вчинення особою, щодо якої застосовується запобіжний захід, кримінального правопорушення слідчий суддя має, як уже зазначалось, переконатися,

що підозра в учиненні особою кримінального правопорушення є обґрунтованою матеріалами кримінального провадження, а отже, у розпорядженні слідчого, прокурора є здобутті у визначеному законом порядку достатні дані, які вказують на таке: по-перше, на наявність ознак кримінального правопорушення, що мало місце (такими даними можуть бути заяви, повідомлення про кримінальні правопорушення, документи, протоколи негласних (розшукових) слідчих дій, протоколи слідчих (розшукових) дій, висновки експертиз тощо); по-друге, на причетність цієї конкретної особи, щодо якої ставиться питання про обрання запобіжного заходу, до скоєння цього кримінального правопорушення.

Справедливою є думка О.В. Капліної, що в будь-якому випадку підозра, що виникає, – це попередній висновок про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, припущення, яке має бути перевірено й оцінено в сукупності зі всіма доказами, перш ніж обґрунтувати в обвинувальному акті твердження про вчинення цього кримінального правопорушення конкретною особою [27, с. 240].

Н.О. Марчук, В.В. Касько, Р.О. Куйбіда, М.І. Хавронюк вважають, що обґрунтована підозра – це добросовісне припущення про вчинення особою певного діяння, що ґрунтується на об'єктивних відомостях, які можна перевірити в судовому розгляді та які спонукали б неупереджену та розумну людину вдатися до практичних дій, щоб з'ясувати, чи є така підозра обґрунтованою. Обґрунтована підозра повинна бути основана на об'єктивних фактах, наданих судом стороною обвинувачення [28, с. 9].

Ми підтримуємо таку позицію й вважаємо, що наявність обґрунтованої підозри в учиненні особою кримінального правопорушення варто розуміти як добросовісне, основане на сукупності наявних на цьому етапі кримінального провадження доказів припущення про вчинення цієї особою кримінального правопорушення. Ступінь доведеності підозри, обвинувачення на цьому етапі провадження не є обставиною, що впливає на обрання запобіжного заходу, оскільки встановлення того, вчинила чи не вчинила особа кримінальне правопорушення, є завданням подальшого провадження, сприяття якому й покликаний запобіжний захід, що обирається.

Наявність же ризиків, які дають підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити одну чи кілька з наведених у ч. 1 ст. 177 КПК України дій як другу складову підстави обрання запобіжного заходу, означає наявність даних, які свідчать про обґрунтовану ймовірність учинення ним таких дій.

Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України, наявність ризиків має давати достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може вчинити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України.

Вищезгаданий моніторинг судових проваджень у судах м. Києва показав, що найчастіше прокурори обґрунтовували свої клопотання про взяття під варту чи продовження термінів тримання під вартою ризиком переховування підозрюваного від органів досудового розслідування або суду у 85,7% випадках, ризиком незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта – у 57,1% випадках, ризиком перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином – у 35,7% випадках, ризиком знищення чи переховування доказів своєї винуватості – у 14,3% випадках, іншими ризиками – у 9,1% випадках [13, с. 60].

При цьому «іншими ризиками», на які посилався прокурор, є такі: «наявність кримінального минулого»; «попередні випадки порушення режиму домашнього арешту»; «відсутність постійного місця проживання та законних джерел доходу»; «намагання продовжувати злочинну

діяльність»; «приклади зміни прізвища»; «можливість виготовити фальшиві документи»; «численні спроби втечі»; «неодноразове оголошення в розшук» [13, с. 61].

Наявність підстав не тягне за собою автоматичного застосування запобіжних заходів. Оскільки останні обмежують права та законні інтереси осіб, їх застосування допустиме лише тоді, коли воно зумовлюється необхідністю, коли обставини справи свідчать про відсутність іншого шляху для досягнення потрібного результату.

Окрім загальної й особливої складових підстави для застосування запобіжного заходу, слідчий суддя, суд повинен також урахувувати обставини, зазначені в ст. 178 КПК України, й оцінити всі їх у сукупності. Самі по собі ці обставини за відсутності загальної та особливої складових не дають слідчому судді, суду права на застосування запобіжного заходу.

Отже, згідно зі ст. 178 КПК України, під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі в разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; вік і стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність у нього родини й утриманців; наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; репутацію підозрюваного, обвинуваченого; майновий стан підозрюваного, обвинуваченого; наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувались до нього раніше; наявність повідомлення особі про підозру в учиненні іншого кримінального правопорушення; розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок учинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.

Указані обставини мають ретельно аналізуватися під час вирішення питання про тримання під вартою чи застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх або осіб похилого віку, вагітних жінок, матерів, які мають малолітніх дітей, чи одиноких матерів тощо.

За результатами неодноразово згаданого моніторингу застосування судами м. Києва КПК України простежується, що судами загалом досліджуються та враховуються всі обставини, передбачені ст. 178 КПК України. Проте найчастіше судді обґрунтовують свої рішення щодо застосування запобіжних заходів із посиланням на тяжкість покарання, що загрожує особі в разі визнання її винуватою (55,6% випадків), вагомість доказів про вчинення злочину (38,9% випадків), репутацію особи (32,6% випадків), наявність повідомлення особі про підозру в учиненні іншого кримінального правопорушення (31,2% випадків), міцність соціальних зв'язків (27,2% випадків) тощо [13, с. 63].

Варто зазначити, що підстави обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, який обмежує право на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні, мають відповідати як розглядуваним вище загальним підставам, так і тим, що конкретизуються спеціальними нормами КПК України.

Ст. 183 КПК України передбачено особливості застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Так, у ч. 2. ст. 183 КПК України зазначено, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовується лише:

1) до особи, яка підозрюється або обвинувачується в учиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього під час застосування іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує;

2) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується в учиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років, виключно в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру в учиненні іншого злочину;

3) до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується в учиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років, виключно в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру в учиненні іншого злочину;

4) до раніше не судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується в учиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років;

5) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується в учиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад три роки;

6) до особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видання особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, у порядку й на підставах, передбачених розділом IX КПК України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Проаналізувавши розділ IX КПК України, зокрема положення ст. 584 КПК України, можемо зробити висновок, що єдиною підставою застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видання особи (екстрадиційний арешт) іноземній державі є надходження відповідного запиту компетентного органу іноземної держави про видання особи за дорученням або за зверненням центрального органу України.

У свою чергу, з положень ст. 580 КПК України випливає, що підставою тримання осіб під вартою на території України, які транзитно перевозяться територією України або тимчасово видані в Україну, є рішення компетентного органу іноземної держави про взяття особи під варту або призначення їй покарання у вигляді позбавлення волі.

Варто звернути увагу, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою може застосовуватись і до неповнолітнього. Однак ч. 2 ст. 492 КПК України встановлено обмеження щодо застосування такого запобіжного заходу лише у випадку, якщо неповнолітній підозрюється або

обвинувачується в учиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК України.

Крім того, відповідно до ст. 498 КПК України, до особи, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, учинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру. За наявності достатніх підстав уважати, що така особа вчинила суспільно небезпечне діяння, за яке КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена в приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора, згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Також абз. 2 ч. 4 ст. 499 КПК України передбачено, що слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити в поміщенні особи в приймальник-розподільник для дітей, якщо прокурор не доведе наявність достатніх підстав уважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років, наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, і що жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Висновки. Розглянувши окремі складові підстав правомірного обмеження права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, можемо зазначити, що такі підстави являють собою сукупність загальних підстав застосування запобіжних заходів і підстав для обрання конкретного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Варто зазначити, що лише комплексне застосування передбачених КПК України підстав для правомірного обмеження права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні з дотриманням умов, передбачених КПК України, здатне об'єктивно сприяти прийняттю процесуального рішення.

Список використаної літератури:

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 4 : Н–П. – 2002. – 720 с.
2. Кузнецова Э.Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе (предмет, цель, содержание) / Э.Ф. Кузнецова. – М., 1973. – 200 с.
3. Коваленко Е. Запобіжні заходи у кримінальному судочинстві: особливості та підстави застосування / Є Коваленко // Підприємництво, господарство і право: Науково-практичний, господарсько-правовий журнал / Ін-т приватного права і підпр-ва АПРн України та інш. – К., 2006. – № 10. – С. 146–152.
4. Буланова Н.В. Заключение под стражу при предварительном расследовании преступлений : [научно-методическое пособие] / Н.В. Буланова ; под. ред. д. ю. н. М.Е. Токаревой. – М. : Юрлитинформ, 2005. – 256 с.
5. Капинус Н.И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе / Н.И. Капинус. – М. : Издательский дом «Буквед», 2007. – 416 с.
6. Дерев'яно М.І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.І. Дерев'яно ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2015. – 20 с.

7. Пилипчук П.П. Коментар до Глави 13 «Запобіжні заходи» КПК України / П.П. Пилипчук // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2003. – № 12. – С. 3–13.
8. Тищенко О.І. Запобіжний захід у вигляді взяття під варту: проблеми обрання та оскарження в досудовому провадженні по кримінальній справі : [монографія] / О.І. Тищенко. – Х. : Фінн, 2008. – 176 с.
9. Рожнова В.В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Рожнова ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2003. – 17 с.
10. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України : [підручник] / В.М. Тертишник. – 4-те вид., доп. і перероб. – К. : А.С.К., 2003. – 1120 с.
11. Хитра А.Я. Заходи кримінально-процесуального примусу : [навчально-практичний посібник] / А.Я. Хитра. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 96 с.
12. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України : [підручник] / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
13. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва – К. : Арт-Дизайн, 2015. – 132 с.
14. Ухвала Ладизанського міського суду Вінницької області від 20 листопада 2015 року у справі № 135/1484/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53718009>.
15. Ухвала Сахновщинського районного суду Харківської області від 24 вересня 2015 року у справі №634/804/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51757941>.
16. Ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 13 жовтня 2015 року у справі №183/6632/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52484732>.
17. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 29 жовтня 2014 року у справі №521/18568/14-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41136692>.
18. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 08 червня 2015 року у справі №522/10851/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44948073>.
19. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
20. Кримінальний процес : [підручник] / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.
21. Кримінальний процесуальний кодекс України Науково-практичний коментар : у 2 т. / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 2012. – 768 с.
22. Волков К.Д. Обґрунтована підозра як критерій пропорційного обмеження права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні / К.Д. Волков // Актуальні проблеми держави і права. – 2015. – № 75. – С. 211–216.
23. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 15 липня 2015 року у справі № 757/24466/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46966798>.
24. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 08 червня 2015 року у справі №11-сс/796/1407/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44873596>.
25. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києві від 24 листопада 2015 року №755/21198/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53789578>.
26. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 19 серпня 2015 року у справі №761/19652/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49614068>.
27. Капліна О.В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність / О.В. Капліна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 238–242.
28. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / [Н.О. Марчук, В.В. Касько, Р.О. Куйбіда, М.І. Хавронюк та ін.]; за ред. Н.О. Марчук. – К. : Арт-Дизайн, 2015. – 248 с.